

Oponentský posudek

habilitační práce Jany Staré *Práce učitelů s učebnicemi*

(Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2019)

PhDr. Janu Starou, Ph.D. znám řadu let z jejích publikací v časopisech a sbornících. Očekával jsem tedy, že v této knižní monografii se setkám opět s kvalitní prací autorky. Očekávání se splnilo, po podrobném pročtení knihy mohu konstatovat, že se jedná o hodnotnou vědeckou práci přinášející důležité poznatky jak pro pedagogickou teorii, tak pro vzdělávací praxi.

Pozitiva monografie

Již samotná volba tématu monografie je užitečná – učebnice jsou fenomén, který má stále ve školní i v jiné edukační praxi vysokou důležitost. Jak autorka oprávněně uvádí, i přes značné rozšíření digitálních výukových prostředků zůstávají klasické tištěné učebnice nejrozšířenějším didaktickým médiem, a to i v mnoha zahraničních vzdělávacích systémech.

Předmětem monografie jsou učebnice v prostředí školní edukace. Klasická učebnice má různé strukturální složky a různé funkce. Proto autorka věnuje první dvě kapitoly monografie důkladnému teoretickému objasnění vlastností a funkcí učebnice, výběru a využívání učebnic učiteli a výzkumu učebnic. Nutno konstatovat – a je to pozitivním rysem celé knihy – že autorka velmi dobře pracuje s českými a zahraničními publikacemi, které se týkají teorie a výzkumu učebnic. V této souvislosti se zabývá i terminologickými problémy. Vymezuje, jak vlastně nutno chápat pojem „učebnice“ a zavádí termín „výuková textový zdroj“ pokrývající široký repertoár jak verbálních, tak vizuálních didaktických zdrojů, které se používají pro účely výuky.

K tomu mám poznámku (1): Ať použijeme termín „výukový textový zdroj“ nebo (což upřednostňuji kvůli jednoduchosti) „didaktický text“, vždy je rozhodující, že jde o materiál *zkonstruovaný specificky pro účely nějakého didaktického využívání*. Proto lze namítnout, že texty, které nejsou takto záměrně konstruované (např. beletristický text či jídelní lístek, použijí-li autorčiny příklady), nelze považovat za výukové textové zdroje, jak to konstatuje autorka (s. 13-14).

Jádrem a nejobsáhlejší částí knihy je prezentace originálního empirického výzkumu, jeho metodiky a interpretace výsledků. Účelem výzkumu bylo zjistit, jak učitelé využívají učebnice při přípravě a při realizaci výuky, a to ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět na 1. stupni ZŠ. K danému účelu byl proveden smíšený výzkum, tj. jednak kvantitativní prostřednictvím dotazníku, jednak kvalitativní prostřednictvím rozhovorů s učiteli. Metodika obou výzkumných přístupů je podrobně a přesně popsána, kompletní dotazník a obsahové schéma rozhovorů jsou uvedeny v přílohách knihy. Stejně pečlivě jsou popsány dosažené výsledky a provedeno jejich vyhodnocení.

Nutno konstatovat, že po metodologické stránce je provedený výzkum perfektní. Autorka vykládá vše jasně a nezamlčuje ani určité potíže, které při realizaci výzkumu vyvstaly. Právě k tomu se váže moje druhá poznámka.

Poznámka (2): Pokud jde o aplikaci dotazníku, autorka provedla nejprve jeho pilotáž s třemi respondentkami. Jak uvádí, ukázalo se, že *dotazník je příliš dlouhý a*

v průběhu jeho vyplňování dochází u respondentů ke ztrátě motivace (s. 62). Přesto se autorka nepokusila dotazník zkrátit, což se opravdu projevilo negativně: Z 349 respondentů jich značná část (téměř 19 %) nedokončila ani první otázku či ukončila po první položce další vyplňování, a další respondenti odpadali i po dalších otázkách! – To se mi jeví jako metodologická chyba. Jestliže na jednotlivé otázky odpovídá rozdílný počet respondentů, pak to snižuje výpovědní hodnotu dotazníku. Navíc nutno brát v úvahu, že kromě nepřiměřené délky dotazníku také některé otázky či položky vyžadují od respondentů důkladné uvažování (např. položka 18 a 23), pokud se nemá respondent vyjádřit jen ledabyle.

Užitečné se jeví to, že zjištění získaná dotazníkem jsou doplněna poznatky z rozhovorů s několika učitelkami a učiteli. Byl šetřen různorodý vzorek respondentů, z hlediska věku, kvalifikace a místa působení. Jak je to obvyklé u kvalitativních šetření, výpovědi učitelů poskytly zajímavé poznatky, které se ovšem nedají zobecňovat. Avšak autentické výpovědi zejména začínajících učitelů poskytují pronikavý vhled např. na to, jak učebnice fungují jakožto determinanta obsahu učiva konstruovaného učitelem, např.:

Protože jsem začínající učitel, tak do nich koukám hlavně kvůli obsahu daného učiva. Abych věděla, kam až můžu jít a co už pro děti není vhodné. Nebo jiná výpověď: Učebnice je dle mého, když chybí osnovy, to nejdůležitější, protože má určitý obsah a v podstatě nahrazuje osnovu toho, co by děti měly znát.

Podobné autentické výpovědi jsou cennými doklady o realitě užívání učebnic zejména pokud jde o úpravy a adaptace učebnicových textů učiteli, o preferovaných učebnicích a jejich vlastnostech aj.

Cenné jsou také poznatky o současném postavení klasických učebnic v rámci využívání jiných učebních zdrojů. Na závěr provádí autorka syntézu výsledků kvantitativního a kvalitativního šetření a k těmto výsledkům zařazuje ve zvláštní kapitole diskusi. V ní kromě jiného vyjadřuje kritický apel na to, aby vydavatelství učebnic měla zájem investovat do vývoje moderních a kvalitních učebnic. Stejně tak je podle autorky důležité při vývoji učebnic uplatňovat poznatky z *teorie učení* – což je ovšem zanedbáváno i v jiných oblastech tvorby edukačních prostředků a edukačních programů. K tomu poslední poznámka (3) pro informaci: V současné době je v tisku kniha *Psychologie učení* (autora tohoto posudku), která se právě touto záležitostí zabývá podrobněji.

Závěr

Posuzovaná monografie PhDr. Jany Staré, Ph.D. splňuje po mém soudu plně předepsané požadavky na habilitační práci. Je teoreticky fundovaná, založená na precizně provedeném empirickém výzkumu a přináší řadu poznatků o realitě v dané edukační praxi.

Bez výhrad doporučuji přijmout tuto monografii jako podklad pro habilitační řízení.

Praha, 25.9.2019

Prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.

